

ALAEDDİN KEYKÛBAD'IN DOĞU ANADOLU SİYASETİ

Yrd. Doç. Dr. Refik TURAN (*)

“Doğu Anadolu” tabirinin coğrafi bir mana/dan öte siyaset günlüğüne girmesi çok eskidir. Anadolu Türk Tarihinin başlangıç dönemlerinde “Şark” diye geçen Doğu Anadolu, çok eski çağlardan beri bölgede kurulan devletler nezdinde önemini muhafaza etmiştir. Geçmişden günümüze de bu özelliğini korumuştur. Bugün de “Doğu Anadolu” siyaset gündemindeki yerini halâ muhafaza etmektedir.

“Doğu Anadolu” tabirinin siyaset günlüğüne bu derece girmesinin üzerinde biraz duralım :

1) Bu bölgenin Anadolu coğrafyası gibi her yönden dünyanın cazibe merkezi olan yere giriş kapısı olması. Yani Anadolu'ya giden yolların mutlaka Doğu Anadolu'dan geçmiş olması.

2) “Doğu Anadolu” bölgesinin Anadolu dışındaki komşu yörelerinde de şartların çok müsait olması sonucunda, tarihte önemli devlet ve kültürlerin ortaya çıkmış olması da bölgeye ayrı bir değer katmaktadır. Dolayısıyla bu bölgenin Anadolu'ya olduğu kadar Anadolu dışındaki (Azerbaycan, İran - Kuzey Mezopotamya) sahalarına hitap eden bir yer olduğu gözden irak tutulmamalıdır.

3) Yine Doğu Anadolu bölgesinin iklim ve tabiat şartları bölgeye ayrı bir hususiyet kazandırmaktadır.

Kuzeyden Karadeniz, kuzey doğudan Gürcistan ve Ermenistan, doğudan İran'ın Azerbaycan kısmı, güneyden Van gölü ve buradan batıya doğru uzanan sıra dağlar, batıdan Elazığ, Erzincan ve Giresun hattı içindeki araziye kapsar. Bölgenin eni ortalama 300 ve boyu 500 Km. olduğuna göre, yüzölçümü 150.000 kilometrekare eder. Bölgenin dağları; Güney Kafkasya'nın güney kısmını, Karadeniz'den Hazar Denizinin güneyine doğru baştan başa dolduran Küçük Kafkas sıralarından ayrılarak, Van Gölü ile Karadeniz arasında, beşparmak şeklinde bütün Kuzeydoğu Anadolu'yu kaplar. Bu du-

(*) Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

rum ile bölge, tam anlamıyla dağlık arazi karakterini taşır. Doğu-Batı yönünde paralel şekildeki bu yüksek sıra dağların ve aralarındaki vâdilerin karakteristiği, stratejik ana istikametleri genel olarak tayin eder. Doğu-Batı istikametindeki büyük askeri harekât, bu istikametlere bağlı kalır. Bu paralel sıra dağlar, aynı zamanda, Karadeniz'den gelecek taarruzi harekâta karşı tabii engel teşkil ederler. Diğer önemli bir özelliği de bu sıra dağları, yer yer birbirine bağlayan dağ kısımları da bu sıra dağlar arasında uzanan vadiler boyunca, doğu-batı veya batı-doğu istikametlerinde yapılacak harekâtı engeller ve güçleştirir. Bölgenin tabii karakteri icabı, kışların sert ve uzun oluşu, sarp ve yüksek dağ geçitlerinin ve dar vâdilerin bulunuşu özellikle kışın harekâtı güçleştirir ve bir süre ise imkânsız hale koyabilir (1). Dolayısıyla bölgeye hakim olan güç askeri yönden çok büyük avantaj sağlamaktadır. Bu bölgenin askeri yönden Anadolu'nun diğer kısımlarını muhafaza açısından büyük değeri vardır. Bu yüzden tarihteki büyük askeri mücadelelerden bölge, büyük pay almıştır. Örnek olarak Anadoludaki Türk varlığının başlamasından itibaren yapılan askeri mücadelelere bakacak olursak;

1071 Malazgirt Meydan Muharebesi

1122-1202 Gürcülerle yapılan Muharebeler

1230 Yassı Çemen Muharebesi

1243 Köseadağ Meydan Muharebesi

1564 Otlukbeli Meydan Muharebesi

1514 Çaldıran Meydan Muharebesi

Revan Seferi

1877-78 93 Harbi içinde Aziziye Muharebeleri

1915 Sarıkamış Harekâtı

1918-1920 Kazım Karabekir'in Karş Muharebeleri

ve nihayet Milli mücadeledeki bölgenin fonksiyonu hepimizin malumudur.

Görüldüğü üzere tarihin hiçbir devresinde önemiyetini kaybetmemiş bu coğrafi muhit Selçuklu çağının Alaeddin Keykûbad devrinde de önemli mevkiini korumuştur.

(1) Doğu Cephesi, Genel Kurmay Harp Tarihi Yayınları, Ankara 1965, sh. 26

"Uluğ Keykûbad" adıyla da anılan Sultan I. Alaeddin Keykûbad'ın en büyük gayelerinden ve özelliklerinden birisi de ilk defa Anadolu coğrafyasında Türk birliğini sağlamış olmasıdır. İşte O, bu hedefini gerçekleştirirken Doğu Anadolu bölgesi büyük faaliyetlere sahne olacaktır.

Alaeddin Keykûbad'ın Doğu Anadolu'ya yönelik siyasetini 3 madde halinde tasnif edebiliriz.

1) Askerî Faaliyeti :

13. Yüzyıl başında Doğu Anadolu'nun en mühim merkezi Erzurumdur. Erzurumda yine Selçuk soyundan birisinin kurduğu bir Selçuklu Devleti bulunmaktadır. Bu devletin veya Erzurum'un sınırları, bir tarafta, Trabzon Komnenler Devleti ve Gürcü Krallığı, diğer taraftan Harezmsahlar ve Eyyubiler'e komşu bulunuyordu. Anadolu Selçuklu Devletini de sayarsak, devrin 5 mühim siyasi gücüne komşu idi. Bu bakımdan Erzurum, siyasi bir merkez olup, son derece ehemmiyeti hâiz bir beldedir.

Alaeddin Keykûbad hükümdar olduğunda, Erzurum Meliki olarak, amcası Mugisüddin Tuğrul şah bulunuyordu. Tuğrul şah, yıllar önce Keykubad'a kardeşi İzzeddin Keykâvus'la yaptığı taht mücadelesinde yardım etmişti. Belki de bu yüzden, Alaeddin Keykûbad, merkeziyetçi bir sultan olmasına rağmen, Tuğrul şah'a dokunmamıştır. Erzurum Anadolu Selçuklu Devletine tâbi bir devlet statüsünde devam etmişti. Hattâ Tuğrul şah'ın kendi adına bastırdığı paranın, tabilik-metbuluk statüsüne uymamasına rağmen, (2) arada bir siyasi anlaşmazlık çıkmaması dikkat çekiyor.

Mugisüddin Tuğrul şah, H. 622 m. 1225 yılında ölünce yerine oğlu Rükneddin Cihanşah geçmiştir (3). Cihanşah, tahta geçer geçmez, Alaeddin Keykûbad'ı metbû olarak tanımaktan vazgeçmiştir. Onun tâbii olmak yerine rakibi olmayı tercih etmiştir. Cihanşah, bunun yanında kendine göre bir siyaset tutturmuştur. Tabii ki Alaeddin Keykûbad'a tek başına güç yetirebilmesi mümkün değildir. Bunun için önce Eyyübiler'den Melik Eşref'e, daha sonra Harezmsah Sultanı Celâleddin Mengüberti'ye tâbi olur. Bundan sonra Mengüberti'yi sürekli Alaeddin aleyhinde teşvik eder. Bu arada Asya'dan kopup gelen Moğol istilâ selinin ilk belirtileri Anadolu'da da hissedilmeye başlanmıştır. Moğollar, Azerbaycan, İran ve Horasan'daki Türk Devleti Harezmsahları büyük ölçüde yıpratmışlardır.

(2) Abdurrahim Şerif Beygu, Erzurum, Tarihi Anıtları, Kitabeleri, s. 47-50

(3) a.g.e., s. 47

1225 tarihinden itibaren Selçuklu Alaeddin Keykubad'la Harezşah Celâleddin Mengübirtî arasında siyasi muhaberat gelişiyor. Arada önemli mektuplaşmalar oluyor. Bu haberleşme vesikaları, Türklerdeki milliyet ve millet olma şuurunun ne derece kuvvetli olduğunun açık delilleridir. Zira mektuplarda her iki hükümdar da Moğollara karşı aynı soydan, aynı millettten oldukları için beraber hareket etmeyi teklif ediyorlar.

Fakat önünde durulması çok zor olan Moğol istilâ seline karşı Ortadoğu da kurulması tasarlanan (Selçuklu-Harezşah-Eyyubi) Türk mukavemet teşkilatı bir türlü kurulmadı. Üstelik Türk Tarihinin mümtaz iki siması olan Celâleddin Harezşah'la, Alaeddin Keykubad, anlaşmazlığa düştüler ve bu anlaşmazlık da onların Türk Tarihinin talihsiz bir olayına sürükledi. Tarihe Yassı Çemen Muharebesi olarak geçecek olan bu büyük hadise, gerçekten Türk tarihinin dönüm noktalarından biridir. Erzurum yakınında cereyan eden bu muharebenin genel olarak sebepleri kaynaklardan edindiğimiz tesbitlere göre :

a) Erzurum ve Ahlat gibi o devrin iki mühim bölgesi üzerinde iki hükümdarın siyasi hakimiyet kurma arzusu. Daha ziyade Celâleddin'in Selçukluların, hâkim oldukları bu bölgelerde hak iddia eder hale gelmesi. Bu rekabette büyük çapta Erzurum Meliki Cihanşah'ın tahrik ve teşviklerini unutmamak gerekir.

b) Celâleddin Harezşah'ın Orta Doğu'da tek Türk-İslâm gücü olma sevdası. Selçuklular'a ve Eyyubiler'e hâkim olmak istediği kanaatindeyiz.

c) En son olarak Celâleddin'in iyi bir asker ve mücadele adamı olduğu kadar iyi bir siyaset adamı olamayışdır. Ütopik bir siyaset takip ederek geleceği iyi tahmin edememiştir (4).

Nihayet Yassı Çemen Muharebesi 10 Ağustos 1230 tarihinde gerçekleşir. Alaeddin Keykubad, muharebeyi kazanmıştır. Sonucda Erzurum, Ahlat ve topyekûn Doğu Anadolu'yu hakimiyetine almıştır. (5) Fakat gerçekten bu olay bir kazanç mıdır? Tarihin akışı içinde münakaşa edilebilir. Zira bu savaşın bir gâlibi vardır, fakat muzafferi yoktur. Yani muharebe sonucu Türk tarihi için bu zafer değildir.

Sultan Alaeddin Keykubad, muharebenin akabinde Melik Eşref

(4) Aydın Taneri, Celâlüddin Harizşah ve Zamanı, Ankara 1977, s. 75-80

(5) Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1973, sh. 369-370. Fuad Köprülü, İ. A. Harezşahlar Maddesi

ve orduları ile birlikte Erzurum'a girdi. Erzurum'a vardıkları zaman Cihanşah'ın beğleri ve kardeşi şehrin kapılarını kapayıp müdafaa-ya geçtiler. Bunun üzerine Alâeddin Keykubad Cihanşah'ın teslim olması halinde canına dokunmayacağını temin ederse teslim olacağı teklifini kabul etti. Sultan, Cihanşah'ın şartlarını kabul edip onu affetti. Daha sonra kendisine ve kardeşine Aksaray ve Eyyuphisar'ı ikta olarak verdi. Daha sonra yaklaşan Moğol tehlikesine karşı Erzurum ve havalisini teşkilatlandıran sultan, şehirlere muvız (kütüval)lar ve memurlar tayin etti. Kaleleri ihtiyat silah ve zahire ile, sarnışları su ile doldurttu. Şehir ve köyleri münasip kimselelere iktâ etti. Kumandan ve askerlere de ihsanlarda bulundu. Bu suretle Süleyman şah tarafından 1202 senesinde alınıp kardeşi Tuğrul şah'a verilen Saltuk-ili onun ve oğlu Cihanşah'ın elinde 28 yıl kaldıktan sonra bir daha ayrılmamak üzere 1230 tarihinde Selçuklu ülkesine tamamiyle katıldı. Bu zamanda Saltuk ili'nin 35 kaleli olduğu rivayet edilir. Daha sonra Sultan Kayseri'ye döndü (6).

Sultan Alâeddin Keykubad, Erzurum'u almakla iik mühim netice elde etti. Birincisi, Trabzondaki Bizans parçası Rum Devleti ve Gürcistan Krallığını kontrolü altına aldı. Bu iki devlet zaman zaman Erzurum iktidarını, Selçuklular aleyhine teşvik ediyordu. Dolayısıyla Anadolu Türk birliği zaafa uğruyordu. Bu durum önlemedi. İkincisi bu bölgenin ve halkının Anadolu Selçuklu Devletine katılmasıyla Anadolu birliğine yeni bir parça eklendi ve devlet güçlendi. (7)

Erzurum bundan böyle doğuda Selçukluların bilhassa askeri yönden bir hareket noktası oldu. Özellikle 1232 tarihinde Gürcistan'a yapılması kararlaştırılan seferde Selçuklu kuvvetlerinin toplanma merkezi yine Erzurum oldu. Ordu komutanları Kemalettin Kamyar ve Mübarizüddin, Çavlı, kumandasındaki ordu gerekli tedarikten sonra Erzurum'dan hareketle Gürcistan üzerine önemli bir sefer gerçekleştirdiler. Selçuklu sınırları Erzurum ötesinde Aras'a kadar ulaştı (8).

2) İktisadî Faaliyeti :

I. Alâeddin Keykubad döneminin en büyük özelliklerinden birisi de her alanda gerçekleşen gelişmelere paralel olarak iktisadî ve ticarî hayatta da büyük gelişmelerin olmasıdır. Keykubad döneminin büyük seferlerinden Suğdak ve Alanya seferleri askeri amaçlı

(6) O. Turan, a.g.e., s. 373-374

(7) O. Turan, a.g.e., s. 375-376

olduğu kadar ticâri amaçlıdır. Özellikle devletin deniz ticaretine açılması zenginliğin ve refahın en büyük kaynağı oldu. Bununla beraber Anadolu'daki kara ticaret yolları daha uzun müddet önemini koruyacaktır. Bilhassa Doğu Anadolu bölgesindeki yollar deniz bağlantılı da olduğu için ekonomik değeri büyüktür. Alâeddin Keykûbad'ın Doğu Anadoluya gerçekleştirdiği askeri harekâtların bir amacı da yukarıda dediğimiz gibi bu bölgenin ticâri ve iktisâdi değerine yöneliktir. Bu devredeki Anadolu ticaret yollarının merkezini Konya kabul edecek olursak, bu yolların geliş ve gidiş yönleri şöyledir : Antalya ve Alâiye limanlarından gelen bir ana yol, Konya üzerinden Aksaray - Kayseri - Sivas - Erzincan - Erzurum üzerinden İran ve Gürcistan'a; bu yolun Sivas'tan güneydoğuya ayrılan bir kolu Malatya - Diyarbakır - Mardin - Musul üzerinden Bağdat ve Basra'ya; İstanbul - İzmit - İzniik - Eskişehir - Akşehir - Konya Ulukışla - Adana - Halep - Şam üzerinden Mısır'a ve Halep'ten ayrılan diğer bir kol Kilis - Nusaybin - Musul - Bağdat ve Basra'ya; gene Antalya ve Alâiye'den gelip, Konya'dan kuzeye çıkan bir yol Ankara - Çankırı - Kastamonu - Sinop üzerinden Kırım doğrusuna uzanıyordu.

En mühim olanlarını gösterdiğimiz bu yollarda kalabalık kervan kabileleri aralıksız ticâri eşya taşımakta olduklarından soygunculuğa karşı güveni ve yolcuların geceleri konaklıyacakları yerlerdeki istirahatlerini sağlamak bir mesele haline gelmişti. Bunun üzerine menzil olmağa elverişli yerlerde hanlar inşası usulü ortaya çıktı. Harabelerini bugün de gördüğümüz ve içlerinden bazıları birer mimâri örneği olarak hâlâ ayakta duran Selçuklu kervansarayları o hayatın hatırasıdır. Kervan kabileleri bazen indikleri kervansaraylarda günlerce yatarlar, hatta bir kısım yüklerini icabında buraya depo ederler, hasta hayvanları ve yolcuları tedavi ettirmek zorunda kalırlardı. Bazı büyük kervansaraylar ticaret kervanlarının bu ve buna benzer her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak mükemmelliyettediler. Tabii buna karşılık, kervansaray idaresine yolcular tarafından bir misafirlik ücreti ödeniyordu. Bu suretle kervansaraylar, sahiplerine mühim bir gelir kaynağı olmaktaydı. Bir kervansaray inşası az parayla başarılamıyacağından, bugün bizce bilinen meşhur kervansaraylar zamanının en zenginleri olan Selçuklu sultanları, vezirler, emirler veya başka zenginler tarafından, kendileri için bir gelir kaynağı olarak yaptırılmışlardır. Bu gibi tesislerin geliri, zamanla, ya hanı yaptıranın kendisi veya evlâdı, yahut onu herhangi bir suretle ele geçiren tarafından vakıf haline getirilmekteydi. Mamafih, az ölçüde olsa bazı kimseler de parasız konak-

lanacak hanlar yaptırmış olmalıydılar (9). Tahmin edileceği üzere Doğu Anadolu Bölgesinde de oldukça uzun kervan zincirleri meydana getirilmişti. Dolayısıyla Anadolu ticaret ağında Doğu Anadolu Bölgesi'nin büyük yeri vardır.

Alaeddin Keykubad döneminde Doğu Anadolu'nun merkezi şehirlerinin gelirleri oldukça artmıştı. Bu artışın kaynağı ticaretin yanı sıra ziraat, hayvancılık ve madencilik olmuştu. Bu devrelerde bazı merkezlerin yıllık gelirleri şöyle idi :

Erzurum : 225.000 dinar

Erzincan : 250.000 dinar'dan fazla

3) Kültürel ve Sosyal Faaliyet :

a) Sosyal Hayat

Alâeddin Keykubad döneminde Sosyal hayat ve kültür hayatı oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştı. Tabii ki bu seviyeden Doğu Anadolu Bölgesi de nasibini almıştı.

Meselâ Alâeddin Keykubad, Erzurum'u tamamen ilhak ettikten sonra burda bir müddet kalmış ve çeşitli gösteriler tertip ettirmişti. Yine şehirde cirit, cevgan, polo, ok ve mızrak oyunları oynatmıştı. Ayrıca büyük av eğlenceleri tertip edilmişti (10).

Buradan da anlıyoruz ki, Erzurum başta olmak üzere Doğu Anadolu'daki askeri ve siyasi merkezler aynı zamanda birer kültür merkezidir. Bilhassa bu sultan döneminde bölgenin sosyal yaşantı seviyesi diğer bölgelerden geri kalmamakta belki de onlardan üst seviyededir.

b) Moğol istilâ selinin Harezmi Devleti'ni ortadan kaldırması, Doğu Anadolu bölgesinde büyük sosyal çalkantıya sebep olmuştu. Alâeddin Keykubad bu durum karşısında da tedbir almakta gecikmedi. Sultan derhal Veziri Ziyâeddin Kara Arslan'ı görevlendirdi. Vezirin Moğol talanlarından büyük zarar görmüş ve manen çökmüş Harezmi halkına yönelik önemli girişimleri oldu. Ziyâeddin Kara Arslan, büyük yara almış bu halkın yaralarını sarmak, memleketin bu sathında nizamı sağlamak için büyük gayret göstermiştir.

(9) Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimâî Tarihi, İstanbul 1979, sh. 34-35, Ayrıca, gerek kervansaraylar, gerekse bu kervansarayların yapıldıkları yerlere göre, Selçuklu ticaret yolları ve bunların Selçuklu iktisadi hayatına kazandırdıklarına dair bilgi için Osman Turan'ın "Selçuklu Kervansarayları, Beleten, sayı 39, s. 472" adlı makalesi oldukça faydalıdır.

(10) O. Turan, Selçuklular Zam. Türkiye, sh. 375

Ne var ki, demokralize bir toplum haline gelmiş Harezmlilerin vaziyetini düzeltmek pek kolay olmamıştır. Buna dâir çarpıcı bir örnek verelim :

Vezir Ziyâeddin Kara Arslan, Doğu Anadolu'da Moğolların Harezim kuvvetlerine bir baskın yaptıklarını haber aldı. Vezirin gönderdiği keşif kolu Moğollardan bir eser göremedi. Fakat Tuğtab'da bir duvar yarığundan çıkan ve kendilerine yaklaşan Kayır Han'ın kayın validesi ile karşılaştılar. Onu Vezir Ziyâeddin'in huzuruna göndürdüler. Kadın şunları anlatmıştı :

«Biz Tuğtab ovasında uykuda idik. Muga'n'dan gelen yedi yüz zırhlı Moğol askeri üzerimize atıldı. Uyanık olanlardan bazıları başlarını elip bir dağ veya dereye doğru kaçtılar. Bu arada Moğollar beni tutup askerlerinize tesadüf ettiğim yere kadar getirdiler. Gece karanlığından istifâde ile namusumu kurtarabildim. Bir duvar yarığına sığındım. Harezmlilerin halinden başkaca haberim yoktur.»

Vezir Ziyâeddin, dört bin kişilik Harezim yiğidinin yedi yüz tara zebun düşmesinin utanç verici bir şey olduğunu söyledi. Kadın, «Binlerce Harezim süvarisi arasına bir Moğol külâhı atsanız hepsi derme dağ-nık olur. Moğol korkusu Harezmlilerin kalbine bu derece yerleşmiştir.»

Vezir, bu sözlerden çok müteessir oldu ve şu cevabı verdi : «Yapılacak başka işlerden ve şehir hisarının tamirinden evvel bize, Erzurum'a gitmek daha uygun görünüyor» dedi. Vezir ve maiyetindekiler, memleketin diğer işlerini alalecele yoluna koyduktan sonra, beraberinde dört günlük erzak alarak Erzurum'a yetiştiler. O sırada etraftan gelen haberciler Harezim askerlerini herbirinin bir tarafta dağılmış olduğunu bildirdiler. Ziyâeddin bunları toplattı ve huzuruna getirtti. Başlarından geçenleri dinledi. Vezir her birinin günlünü aldı ve dedi ki : «Devletin kudreti sayesinde ümit edilir ki sizlere başka bir ziyan erişmeyecek, başınıza gelen bu hal kazaların sonuncusu olacaktır.» Daha sonra yedirilip içirilen Harezmliler Erzurum'un Batı taraflarına yerleştirildiler. (11)

Bu tür iktâ verip yerleştirme faaliyeti daha sonraki yıllarda da devam etti. Boşta gezen yerinden yurdundan olmuş insanlar, Erzu-

(11) İbn Bibî, el-Avamiru'l-Alâiyye fi Umuru'l-Alâiyye, TTK 1956, s. 432-435, hazırlayan : Adnan Sadık Erzi, Yazıcızâde Ali, Tevârih-i Âli Selçuk, neş: Houtsma, Leiden 1957, sh. 203; Claude Chane, Preottomen Turkey/Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, çev: Yıldız Moran, İstanbul 1979 sh. 242-243

rum, Erzincan, Sivas bölgelerine yerleştirildiler. Böylece Doğu'da asayiş ve sosyal düzen bir ölçüde sağlandı.

c) İmar Faaliyeti ve Mimâri Sanat Eserleri :

Doğu Anadolu ticaret yolları üzerinde demin dediğimiz gibi imkanları bol bir kervan zinciri yapılmıştı. Bu yapılar günlük ihtiyaç yapıları olduğu kadar aynı zamanda devrin kültürünü yansıtan mimâri sanat eserleridirler. Bunun yanı sıra devrin ihtiyaçları için medreseler, camiler, köprüler, birahaneler de inşa edilmiştir. Bunlardan ayakta kalan çok önemlilerinden bazılarını buraya aldık :

Erzurum'daki Sultaniye Medresesi : 1236 da tek katlı olarak yapılmış, 36 hücreli bir eserdir. Medresenin 1499 ilkbaharında müridleriyle Doğu Anadolu'ya gelen Şah İsmâil'in şehri yakıp yıktığında tahrip edildiği zannediliyor.

Kâbe Mescidi : Bu yapının da 1 hücresi 1566 da Erzurum Beylerbeyisi Lala Mustafa Paşa tarafından mektep olarak tâmir edilmiştir. Zeminine 3 basamakla iniliyordu. Kitabesi ve vakfiyesi ele geçmemiştir.

Ergani'de Ulu Camii : Bizzat Sultan Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılmıştır. Kitabesi vardı. (12)

Bunlara benzer daha pek çok eser yapılmıştır. Fakat bunların çoğu bugün artık mevcut değildir.

Sonuç olarak Alâeddin Keykubad'ın bu bölgeye yönelik Askeri faaliyeti, iskan faaliyeti, kültürel faaliyeti ve ekonomik faaliyeti, bölgeyi Aras ötesine kadar Türk vatanı haline getirmiştir. Böylece Anavatan Anadolu'nun Kuzey'den Kırım'la, Güney'den Suriye'yle Doğu'dan Aras bölgesi ve Güney Kafkasya'yla sınır ötesi savunma sistemi gerçekleştirilmiştir.

Bir toprak parçasını askeri güçle ele geçirmek onu "uğrunda ölünecek vatan haline getirmeye" asla yetmez.. Mutlak sivil insan unsuru iskânı, kültürel değerlerin ve müesseselerin tesisi şarttır. Bugün Doğu Anadolu bölgesi bu tür faaliyetlerin sonucunda Türkiye denilen vücudun, vazgeçilmez bir âzâsı olabilmıştır. Bize bu vatanı kazandıran ecdâdın seçkin simâlarından Sultan I. Alâeddin Keykubad ve benzerlerini şükran ve minnetle anıyoruz.

[The page contains extremely faint and illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the document. The text is too light to transcribe accurately.]